

Prof. UAM dr hab. Elżbieta Lesiewicz
Wydział Nauk Politycznych i Dziennikarstwa
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

**Recenzja rozprawy doktorskiej Pana mgr. Martinasa Malužinasa
pt. „Ewolucja systemu politycznego Pierwszej i Drugiej Republiki Litewskiej.
Od parlamentaryzmu przez prezydencjalizm autorytarny do semiprezydencjalizmu**

– analiza politologiczna”, Łódź 2021, ss. 314,

napisanej pod kierunkiem prof. UŁ dr. hab. Andrzeja Dubickiego

Uwagi ogólne

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska dotyczy jednego z najistotniejszych obszarów badawczych we współczesnej politologii – systemu politycznego, który ma dwa powiązane ze sobą znaczenia: pierwsze – system polityczny jest sztucznie stworzonym narzędziem, które pozwala identyfikować i opisywać systemowe właściwości różnych zjawisk politycznych, czyli jest środkiem systemowej analizy polityki; drugi to system polityczny jako mechanizm władzy, na który składają się państwo, partie, stowarzyszenia i stowarzyszenia polityczne różnych podmiotów politycznych (grup i jednostek), media, ich relacje, świadomość polityczna i kultura, normy polityczne, konstytucja. Czyli obejmuje całą sferę polityczną, która jest mniej lub bardziej powiązana ze wszystkimi innymi sferami: ekonomiczną, kulturową, ekologiczną itd. Bez poznania instytucji, zasad, wartości i mechanizmów systemów politycznych niemożliwe jest zrozumienie instytucjonalnych zmian ustrojowych, które są istotne dla szczegółowego poznania uwarunkowań współcześnie zachodzących procesów politycznych.

System polityczny podlega nieustannym zmianom a skala i różnorodność przeobrażeń, jakie zaszły w systemach politycznych w różnych państwach na świecie począwszy od początku XX wieku, sugerują rozmiary problemu z jakim spotyka się badacz tej problematyki. Wielkie imperia rozpadły się, państwa narodowe powstawały a potem znikwały, wojny światowe dwukrotnie przekształciły system międzynarodowy, nowe ideologie ogarnęły świat i odsunęły od władzy uprzywilejowane warstwy społeczne, wszystkie państwa z wyjątkiem kilku przeżyły co najmniej jedną rewolucję, a polityka wewnętrzna w każdym systemie była zdestabilizowana

przez konflikty społeczne i kryzysy gospodarcze. Oprócz tego charakter życia politycznego zmieniły nowe formy działalności politycznej, nowe środki masowego komunikowania, zwiększył się udział społeczeństwa w polityce, pojawiły się innowacje społeczne, gospodarcze i techniczne, ale także i zagrożenia nuklearne.

System polityczny jest sumą reżimu, państwa i wspólnoty politycznej i w oczywisty sposób odnosi się do licznych i różnorodnych rzeczywistości, nawet bardzo różnych i odległych w czasie i przestrzeni. Bardzo duża część tradycyjnej i nowoczesnej politologii badała i bada różne aspekty systemów politycznych, tj. ich części, elementy i uwarunkowania na najróżniejsze sposoby. A zatem badacze zajmują się nie tylko porównaniem "całych" systemów lub dynamiki ich zmian (powstanie, konsolidacja, kryzys, upadek), ale także porównaniem partii, ruchów, organizacji interesu, ordynacji wyborczych, parlamentów, rządów krajowych i lokalnych, a nawet polityk o różnym zasięgu (lokalne, krajowe, ponadnarodowe) i znaku (regulacyjne, konstytutywne, dystrybucyjne, redystrybucyjne). W ramach tych studiów rozwinęła się długa, ugruntowana i szeroko zakrojona tradycja porównań, w którą to wpisuje się praca doktorska Pana magistra Martinasa Malužinasa, dotycząca porównania, w skali jednego państwa, systemów politycznych Pierwszej Republiki Litewskiej (międzywojennej) i Drugiej Republiki Litewskiej (obecnej). Do tego celu został wykorzystany m.in. Vanhanen-Index, opracowany w 1984 roku przez Tatu Vanhanena, profesora Uniwersytetu Helsińskiego, we współpracy z Międzynarodowym Instytutem Badań nad Pokojem w Oslo. Tematyka jest niezwykle istotna z punktu widzenia badaczy zajmujących się wielowymiarowością systemów politycznych. Od długiego czasu niemające zainteresowanie tym obszarem w naukach społecznych, a także aktualność tematyki w szeroko rozumianej polityce – wydają się być jednymi z najważniejszych argumentów uzasadniających podjęcie przez Doktoranta badań na tą problematykę.

Struktura pracy. Cel i zakres badań

Rozprawa doktorska Pana mgr. praca doktorska Pana magistra Martinasa Malužinasa, pt. *„Ewolucja systemu politycznego Pierwszej i Drugiej Republiki Litewskiej. Od parlamentaryzmu przez prezydenccjalizm autorytarny do semiprezydenccjalizmu – analiza politologiczna”* liczy 314 stron i tworzy logiczną i wewnętrznje spójną całość złożoną z pięciu rozdziałów: *Teoretyczne podstawy analizy – koncepcje pojęciowe i metodologiczne* (rozdział I); *Instytucjonalne, społeczne i kulturowe uwarunkowania transformacji systemu politycznego*

międzywojennej Litwy (rozdział II); *Kształtowanie systemu politycznego państwa litewskiego w latach 1918-1926* (rozdział III); *Transformacja systemu politycznego na Litwie w latach 1926-1940* (Rozdział IV); *Ewolucja systemu politycznego na Litwie w latach 1990-2020* (w *poszukiwaniu*) (Rozdział V). Pracę zamyka *Zakończenie*, w którym Autor w syntetyczny sposób ustosunkowuje się do problematyki badań, prezentując główne wnioski, wynikające z przeprowadzonej analizy oraz *Bibliografia*, spis schematów, spis tabel, streszczenie w języku polskim i angielskim. Całość poprzedza bardzo rzetelnie przygotowany *Wstęp*, w którym Autor precyzyjnie określa przedmiot badań, cel, hipotezy (które dodatkowo uzasadnia), pytania badawcze, strukturę poszczególnych części pracy, ale także uzasadnienia wybór problemu badawczego i jego doniosłość, wskazuje na aktualność tematu badawczego, prezentuje stan badań w zakresie przedmiotu swoich eksploracji, a także przedstawia warsztat metodologiczny, którym posługiwał się w czasie opracowania i pisania dysertacji.

Podjęty w dysertacji problem badawczy został dokładnie nakreślony w części wstępnej pracy. Autor zaznaczył, iż celem rozprawy jest dokonanie analizy ewolucji systemu politycznego, jego uwarunkowań i poszczególnych czynników wpływających na przemiany na Litwie w latach 1918-1940 oraz po roku 1990. Za cel poboczny obrał mgr Malužinas ukazanie diachronicznego porównania ilościowego systemów politycznych Pierwszej Republiki Litewskiej (międzywojennej) i Drugiej Republiki Litewskiej (obecnej). Porównanie to umożliwiło Doktorantowi wykazanie podobieństw i różnic w poszczególnych okresach ewolucji demokracji, co okazało się niezwykle pomocne przy wskazywaniu kierunków rozwoju politycznych i ich poszczególnych elementów. Jednocześnie Doktorant zaznaczył, iż zamierzenie badawcze wymagało wypracowania własnego podejścia analitycznego, umożliwiającego analizę i charakterystykę zmian systemowych zachodzących w rozpatrywanych okresach na Litwie. Wykonanie tych zadań umożliwiło sprawdzenie teorii zmian systemowych i autorytaryzmu na przykładzie doświadczeń niepodległej międzywojennej Litwy oraz zaprezentowanie charakterystyki procesów społeczno-politycznych w tym państwie, odnosząc się do szerszego tła politycznego okresu postkomunistycznego. Tak wyznaczone cele dysertacji implikują konieczność podejścia interdyscyplinarnego, uwzględniającego nie tylko ujęcie, politologiczne, ale także historyczne czy instytucjonalno-prawne. W swojej dysertacji Pan Magister uwzględnił dwa zakresy czasowe 1918-1940 oraz 1990-2020. Autor dokładnie odniósł się do ram czasowych

pierwszego okresu, kiedy to Litwa w 1918 roku uzyskała niepodległość, a w 1940 zakończył się okres istnienia Pierwszej Republiki Litewskiej.

Autor, dzieląc pracę na pięć rozdziałów, wybrał ujęcie chronologiczne, łącząc jednocześnie rozważania w ujęciu problemowym i porównawczym (Systemy polityczne I i II Republiki Litewskiej w ujęciu Vanhanena - analiza porównawcza). Rozważania w rozprawie są prowadzone w sposób logiczny i odpowiadający właśnie takiej strukturze pracy.

W związku z tak przyjętym podziałem dysertacji Doktorant sformułował 6 hipotez badawczych. 1. Ewolucja systemu politycznego na Litwie polegała na zmianach ustrojowych, instytucjonalnych i systemowych, zmierzających do przeobrażeń w kierunku od parlamentaryzmu przez prezydencjalizm autorytarny do semiprezydencjalizmu. Istotną rolę w tych zmianach – jak sam Autor zaznacza - odegrał prezydent Antanas Smetona w drugim okresie istnienia I Republiki Litewskiej. 2. Ewolucja systemu politycznego Litwy w kontekście wybranych jego elementów była procesem prowadzącym do ustanowienia nadrzędnej ustrojowej pozycji instytucji głowy państwa. 3. Homeostaza systemu politycznego ukształtowanego po 1926 r. wynikała głównie z uwarunkowań wewnątrzpaństwowych determinowanych kulturą polityczną i umiejętnością utrzymywania przez prezydenta równowagi pomiędzy poszczególnymi członkami koalicji rządzącej – armią, biurokracją, organami siłowymi i aparatem władzy. Ważną determinantą – na co zwraca uwagę Doktorant – były także uwarunkowania o charakterze międzynarodowym (kształtowanie efektywnej polityki zagranicznej przez Smetonę). 4. Zarówno obecny model semiprezydencki II Republiki Litewskiej, jak również model parlamentarny I Republiki Litewskiej do roku 1926 prezentują ten sam typ demokracji jako reżimu politycznego, a poziom demokracji wyborczej I Republiki Litewskiej w okresie sejmokracji nie odbiegał znacząco od poziomu II Republiki Litewskiej. 5. Finalnie współczesna Republika Litewska nie czerpie z rozwiązań systemowych, które wprowadzał za swoich rządów prezydent Antanas Smetona w drugim okresie istnienia Pierwszej Republiki Litewskiej (1926-1940). System polityczny dzisiejszej Litwy o wiele większym zakresie wspiera się natomiast na rozwiązaniach zaczerpniętych z pierwszej połowy Pierwszej Republiki Litewskiej (1918-1926) i na tych wcześniej przyjętych elementach ukształtowana została i funkcjonuje obecna demokracja litewska. Warto jednak zaznaczyć – co podkreśla Autor - że A. Smetona postrzegany jest na współczesnej litewskiej scenie politycznej jako symbol państwowości, z którym utożsamiają się niektóre partie narodowo-prawicowe; 6. Niezwykle ważnym czynnikiem kształtowania systemu politycznego państwa litewskiego

było wstąpienie do UE oraz będący tego następstwem proces europeizacji. Przygotowanie do spełnienia warunków członkostwa przed akcesją, a także wprowadzanie prawa europejskiego, skutkującego zmianami instytucjonalnymi, stało się ważnymi determinantami budowania systemu współczesnej Litwy. Proces ten został przypieczętowany referendum akcesyjnym w 2003 r., a wybory do Parlamentu Europejskiego są obecnie stałym elementem systemu wyborczego współczesnej Litwy.

Postawione przez Autora pytania badawcze służyły weryfikacji wymienionych hipotez, a tym samym realizacji zamierzonych w pracy doktorskiej celów. W dalszej części *Wstępu* Autor doprecyzowuje zakres przedmiotowy swojej analizy, wskazując szczegółowo, czego będą dotyczyły kolejne rozdziały (a tym samym i kolejne zadania badawcze). Bardzo cenne jest to, że Doktorant wprowadza czytelnika do treści poszczególnych rozdziałów, zaznaczając, czego dotyczyć będzie każda z części dysertacji. Oprócz tego każdy z rozdziałów w części końcowej zawiera podsumowanie. Uważam, że taki zabieg jest niezwykle przydatny i ma charakter porządkujący. Dodatkowo świadczy o tym, że Pan magister Martinas Malužinas jest świadomy celu prowadzonych w każdej części pracy rozważań i konsekwentnie je realizuje.

W pierwszym rozdziale poruszono kwestie związane z bazą teoretyczną, w szczególności omawiając zagadnienia definicyjne dotyczące systemu politycznego i reżimu politycznego, koncentrując się także na modelu autorytarnym. W kolejnych podrozdziałach Doktorant skupił się na rozważaniach na temat typów systemów politycznych i reżimów politycznych, próbując przy tym dokonać oceny, jaki paradygmat analiz tych dwóch pojęć najlepiej przybliży omówioną problematykę oraz wskazać, które z nich w większym zakresie dyscyplinuje wiedzę naukową o polityce oraz jest przydatny w ocenie złożoności procesu transformacji systemowej na Litwie (podrozdział 1.2 i 1.3). Czwarty podrozdział dotyczy rozważań nad kategorią przywództwa politycznego, co w kontekście kształtowania systemu politycznego Litwy jest niezwykle ważne.

Rozdział drugi dotyczy transformacji systemowej Litwy, zarówno w aspekcie czynników kulturowo-społecznych (struktury społecznej, znaczenia kultury politycznej), jak i czynników procesualnych (interesów głównych aktorów politycznych oraz funkcjonowania w aspekcie budowania reżimu politycznego do 1926 r.). Pierwsze dwa rozdziały mają charakter teoretyczny i są podstawą do refleksji o okolicznościach procesu pocarskiej transformacji ustrojowej na Litwie. Autor rozprawy doktorskiej sięgnął w tej części przede wszystkim do

modeli demokratycznych i niedemokratycznych reżimów politycznych, kładąc szczególny nacisk na model autorytarny, teorie instytucjonalne, czy – jak wcześniej wspomniano – na teorie przywództwa politycznego w aspekcie zmian systemowych.

Kolejne cztery rozdziały mają charakter analityczny (rozdział 3-5) i empiryczny (rozdział 6) i dotyczą w głównej mierze charakteru procesu ewolucji systemu politycznego Litwy: w latach 1920-1926 w kierunku modelu demokratycznego, natomiast w latach 1926-1940 w kierunku modelu autorytarnego. W trzecim rozdziale skoncentrowano się na analizie i charakterystyce kwestii związanych z okolicznościami ogłoszenia aktu niepodległości Litwy w 1918 r., tworzenia instytucji parlamentarnych i ewolucji ustroju państwa w kierunku demokracji parlamentarnej. Celem tego rozdziału była analiza procesu instytucjonalizacji najważniejszych komponentów ustroju demokratycznego na Litwie. Analizując ustrój polityczny brano pod uwagę regulacje konstytucji tymczasowych oraz pierwszą ustanowioną pełną ustawę zasadniczą. Przy analizie rozwiązań konstytucyjnych uwzględniono perturbacje społeczno-polityczne towarzyszące ich przyjęciu. W rezultacie, warstwę prawną przedstawiono na tle panoramy wydarzeń politycznych Litwy, uwzględniając kwestie, które były głównymi motywami zaimplementowania modelu systemu rządów parlamentarnych.

W dalszej części tego rozdziału przedstawiono proces kształtowania się i ewolucji systemu partyjnego oraz samorządu terytorialnego w latach 1918-1926. Rozwój tych przestrzeni państwa litewskiego był logicznym następstwem w strategii ustanowienia nowych elementów demokracji systemu politycznego w odrodzonej Litwie, co przełożyło się także na wyniki pierwszych pluralistycznych wyborów sejmowych.

W rozdziale czwartym autor koncentruje się na analizie charakteru przeobrażeń systemu politycznego w kontekście wybranych elementów systemu politycznego Litwy w latach 1926-1940. W poszczególnych podrozdziałach zaprezentowano proces przeobrażeń systemowych. Celem tego rozdziału była identyfikacja czynników, wpływających na przemiany systemu politycznego Litwy m.in. takie jak: konfiguracja kluczowych uczestników politycznych, zmiany w systemie partyjnym oraz samorządu terytorialnego, jak również ustanowienie nowej konstytucji - legitymizująca reżim autorytarny.

Z kolei rozdział piąty przedstawia diachroniczne ilościowe porównanie reżimów politycznych Pierwszej (międzywojennej, LR I do roku 1926.) i Drugiej (współczesnej, LR II) Republiki Litewskiej. Do tego porównania wykorzystano zestaw danych i Indeks Demokracji autorstwa fińskiego politologa Tatu Vanhanena (w literaturze znany jako Indeks Vanhanena),

którego wartości obliczane są poprzez przemnożenie wskaźników kontestacji społecznej i uczestnictwa w wyborach. Celem rozdziału piątego było znalezienie podobieństw i różnic w funkcjonowaniu poszczególnych elementów systemu politycznego Pierwszej i Drugiej Republiki Litewskiej. Porównując oba systemy autor usiłował zidentyfikować punkty wspólne oraz zależności pomiędzy systemem demokratycznym w międzywojennej i współczesnej Litwie. Oprócz analizy najważniejszych elementów podjęto próbę przedstawienia badanego problemu w oparciu o wskaźniki opisujące stan demokracji. Uznano, że te wskaźniki mogą być stosowane dla opisu demokracji poszczególnych okresów rozwoju państwa litewskiego, ale także dla wskazania różnic i podobieństw w poszczególnych obszarach analizy systemu politycznego (rywalizacja, partycypacja itp.). Rozdział ten ma charakter podsumowujący rozważania i analizy prowadzone w poprzednich częściach rozprawy. W moim przekonaniu rozdział ten jest najbardziej wartościowy dla całej dysertacji, tu Autor wykazał się umiejętnością prowadzenia badań empirycznych i konstruowania na ich podstawie trafnych wniosków.

Podjęty przez Pana Magistra Martinasa Malužinasa temat badawczy jest bardzo ciekawy i interesujący poznawczo zwłaszcza, w kontekście badań komparatystycznych, bowiem aby zrozumieć osobliwe cechy pojedynczego skonsolidowanego państwa lub wspólne elementy w skonsolidowanej formacji państw, uczeni sięgają często po „metodę porównawczą” zaczerpniętą od Johna Stuarta Milla. Ta metoda ma na celu wygenerowanie warunków logicznych do porównywania wielu przypadków zjawiska. Każde porównanie jest konstrukcją w tym sensie, że rozróżnia, które elementy lub segmenty rzeczywistości społecznej mają być ze sobą powiązane i w jakim wymiarze. Wybiera określone jednostki lub aspekty zamiast innych i wyabstrahuje je z kontekstu, w którym są nierozróżnialnie osadzone. Innymi słowy, wydobywa na pierwszy plan to, co w przeciwnym razie jest ukryte w całości rzeczywistości społecznej - rzeczywistości, która w swej całości jawi się jako nieskończona, bezkształtna i chaotyczna.

Uwagi merytoryczne

W kontekście merytorycznym – szczególnego docenienia wymaga bardzo rzetelnie przygotowany *Wstęp* do pracy doktorskiej. Autor bardzo precyzyjnie wskazał cel pracy, sformułował hipotezy badawcze i uzasadnił wybór problemu badawczego, ukazując jego doniosłość i aktualność. Jeśli chodzi o warsztat metodologiczny, zauważyć należy, iż Pan magister dobrał go trafnie i prawidłowo wykorzystał w całym procesie badawczym. W moim

przekonaniu brakuje jednak wskazania metody historycznej, która okazała się niezwykle pomocna do naukowego ustalenia faktów historycznych w odniesieniu funkcjonowania I i II Republiki Litewskiej. Zaletą tej metody jest pogłębienie badań o analizę procesów zachodzących współcześnie na podstawie prawidłowości oddziaływań w przeszłości.

Chciałabym jeszcze zwrócić uwagę, że w doktoracie uwzględniono dwa zakresy czasowe 1918-1940 oraz 1990-2020. Jak wspomniałam wcześniej, Autor odniósł się do ram czasowych pierwszego okresu, jednak brakuje takiego odniesienia do okresu 1990-2020. Sugerowałabym uzupełnienie tego wątku.

Biorąc pod uwagę strukturę rozprawy – nie mam większych zastrzeżeń, gdyż jest ona dostosowana do realizacji założonych przez Doktoranta celów badawczych. Praca doktorska składa się – jak już wspomniałam – z pięciu rozdziałów, *Wstępu, Zakończenia, Bibliografii*. W pracy zawarto także spis schematów i tabel, wykresów, a także streszczenia w wersji polskiej i angielskiej. Realizacji badań dobrze służy, generalnie logicznie i przejrzysto skonstruowany plan pracy. Jego struktura wyraźnie określa koncepcję badań.

Bardzo cenne jest to, że Autor wprowadza czytelnika do treści poszczególnych rozdziałów, zaznaczając, czego dotyczyć będzie każda z części dysertacji. Oprócz tego każdy z rozdziałów w części końcowej zawiera podsumowanie. Uważam, że taki zabieg jest niezwykle przydatny i ma charakter porządkujący. Dodatkowo świadczy o tym, że Autor jest świadomy celu prowadzonych w każdej części pracy rozważań i konsekwentnie je realizuje. Docenić należy interdyscyplinarny charakter badań. Oczywiście praca jest politologiczna i znakomicie wpisuje się w dyscyplinę nauk o polityce i administracji, jednak w pracy pojawiają się fragmenty o charakterze historycznym czy prawnym. Nadmienić pragnę, że Autor bardzo umiejętnie posługuje się czy to analizowaniem i interpretowaniem faktów historycznych, jak i analizą prawną ustaw czy konstytucji. Świadczy to o rozległym warsztacie badawczym młodego badacza oraz o umiejętności łączenia w swoich badaniach różnych metod badawczych. Tę cechę należy szczególnie docenić, bowiem jest ona dość rzadko spotykana wśród adeptów nauki.

Na szczególne wyróżnienie zasługuje nie tylko umiejętność analitycznego podejścia Doktoranta do zagadnienia ewolucji systemu politycznego Litwy (i poszczególnych jego elementów), ale także umiejętność porównania poszczególnych elementów w poszczególnych okresach rozwoju państwa litewskiego. Ważnym w tym kontekście jest rozdział V, który dotyczy ostatecznego kształtu systemu politycznego Litwy, na który niewątpliwie duży wpływ

miało także członkostwo państwa w Unii Europejskiej. Europeizacja systemu politycznego to ważny efekt nie tylko samej transformacji rozpoczętej w latach 90., ale także dążeń Litwy do wejścia w struktury Unii Europejskiej, co po okresie negocjacji i przygotowań – dokonało się w 2004 r. Autor w ciekawy sposób dokonuje właśnie analizy wpływu zewnętrznych uwarunkowań na współczesny system polityczny Litwy, będąc świadomym także istnienia wielopoziomowo ujęcia systemu politycznego właśnie w kontekście członkostwa państwa w UE.

Rozdział 5.3. dowodzi umiejętności posługiwania się przez Doktoranta nie tylko danymi ilościowym, ale także interpretacją tych danych, a także interpretowaniem tych wskaźników oraz wskazywaniem ich wpływu na jakość systemu politycznego i jego poszczególnych elementów. Co ciekawe, mgr Martinas Malužinas wykazał się krytycznym podejściem do już zastanych metod i narzędzi, co widać m.in. na stronie 253, gdzie Autor polemizuje z podejściem Tatu Vanhanena, zdając sobie sprawę, że to narzędzie charakteryzuje się pewnymi uproszczeniami.

Doktorant wzbogacił rozprawę licznymi tabelami (s. 47, 110, 187, 188, 199, 205, 206, 238, 241, 265, 266, 267, 269, 272, 273, 283), schematami (s. 42, 54, 64, 80, 111, 168). Stanowią one niezwykle cenną wartość dodaną, zwłaszcza tam, gdzie są to opracowania własne Autora.

Oprócz wspomnianych powyżej drobnych niedociągnięć, chciałabym przywołać jeszcze kilka uwag:

- w rozdziale 2. „Instytucjonalne, społeczne i kulturowe uwarunkowania transformacji systemu politycznego międzywojennej Litwy” Autor prowadzi rozważania na temat kultury politycznej na Litwie. Mam wrażenie, że brakuje podobnych części w kolejnych rozdziałach pracy doktorskiej. Sądzę tak bowiem, kultura polityczna – jak zauważa także Autor – jest ważnym elementem kształtującym nie tylko społeczeństwo, ale także klasę polityczną, a w konsekwencji także instytucje polityczne;

- strona formalna rozprawy prezentuje się bardzo korzystnie. Pod względem językowym praca napisana jest poprawnie i nie mam większych zastrzeżeń. Nadmienić jednak pragnę, że w pracy pojawiają się błędy stylistyczne i interpunkcyjne, które zrzucam na karb tego, że język polski nie jest językiem ojczystym Doktoranta. Doceniam jakość językową pracy, ale przy okazji publikacji doktoratu (bo bez wątpienia praca na to zasługuje) przydałaby się nieco lepsza korekta językowa. Niewątpliwie – wyeliminowanie wspomnianych przez mnie niedociągnięć korektorskich – jeszcze bardziej podniesie jakość tej bardzo dobrej pracy doktorskiej. Autor

dobrze opanował umiejętność poprawnego sporządzania przypisów oraz not bibliograficznych. W nielicznych przypadkach pojawiał się drobny błąd konsekwencji, dotyczy to choćby zapis miejsca wydania przytaczanych publikacji.

- Autor w kilku miejscach rozprawy pisze o referendum na Litwie (s. 96, 127, 129, 192), nie powołując się na prace M. Musiał-Karg, a także E. Kuźlewskiej. Obie Panie Profesor – oprócz prof. M. Podolak – specjalizują się w zagadnieniach demokracji bezpośredniej i referendum i ich prace wzmocniłyby rozważania Doktoranta. Proponowałabym rozważyć uwzględnienie m.in. następujących publikacji:

- E. Kuźlewska (2006), *Referendum w procesie integracji europejskiej*, ASPRA-JR, Warszawa.
 - M. Musiał-Karg (2008), *Referendum w państwach europejskich. Teoria, praktyka, perspektywy*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń, ss. 416.
 - M. Musiał-Karg (2016), *National Referendum: The Eastern and Central European Experience*, "Studia Środkowoeuropejskie" nr 3.
 - M. Musiał-Karg (2015), *Rola instytucji referendum ogólnokrajowego w państwach Europy Środkowej i Wschodniej – wybrane zagadnienia*, [w:] Europa Środkowa. Central Europe, red. K. Koźbiał, Oświęcim 2015, ss.25-42.
 - M. Musiał-Karg, (2010), *Doświadczenia wykorzystywania instytucji referendum w państwach Europy Środkowej i Wschodniej*, [w:] *Stan i perspektywy demokracji europejskiej w Polsce*, red. M. Marczevska-Rytko, ASPRA-JR, Warszawa, s. 325-344.
- uważam, że w pracy powinno być uwzględnionych więcej pozycji bibliograficznych napisanych w języku angielskim. Jest wiele publikacji, dotyczących systemu politycznego Litwy (najczęściej w kontekście pozostałych państw bałtyckich) i warto byłoby je uwzględnić w rozprawie:

- D. Auers (2015), *Comparative Politics and Government of the Baltic States. Estonia, Latvia and Lithuania in the 21st Century*, Palgrave Macmillan, London.
- L. Gudžinskas (2017), *Trends in confidence in public institutions: A comparative analysis of the Baltic countries*, "Politics in Central Europe", Vol. 13, No. 1
- H. Kitschelt, et al. (1999), *Post-Communist Party Systems. Competition, Representation, and Inter-Party Cooperation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- V.E. McHale (1986), *The party systems of the Baltic states: A comparative European perspective*, "Journal of Baltic States", vol. 17 nr. 4.

- Z. Norkus, (2011), *Estonian, Latvian and Lithuanian post-communist development in the comparative perspective*, in: ed. Lauristin, Marju, ed., *Estonian Human Development Report 2010/2011: Baltic Way(s) of Human Development: Twenty Years On*, Tallinn: Eesti Koostöögu.

Konkluzja

Oceniając rozprawę doktorską Magistra Martinasa Malužinasa stwierdzam, że cel zasadniczy pracy został zrealizowany. Autor kompleksowo, rzetelnie i profesjonalnie przedstawił pełną analizę ewolucji systemu politycznego, jego uwarunkowań i poszczególnych czynników wpływających na przemiany na Litwie w latach 1918-1940 oraz po roku 1990. Ponadto dokonał diachronicznego porównania ilościowego systemów politycznych Pierwszej Republiki Litewskiej (międzywojennej) i Drugiej Republiki Litewskiej (obecnej), osiągając zamierzone cele badawcze. Moim zdaniem zaprezentowana przez mgr. Martinasa Malužinasa praca doktorska stanowi całościowe i niespotykane wcześniej podejście do analizy ewolucji systemu politycznego kolejnych Republiki Litewskich i zasługuje na wyróżnienie. Kompleksowość, wielowątkowość i wielopłaszczyznowość dokonanego ujęcia świadczą nie tylko o doskonale opanowanym warsztacie badawczym, ale i dojrzałości naukowej Pana magistra. **Praca stanowi niewątpliwie cenny wkład w rozwój dyscypliny nauki o polityce i administracji, mimo drobnych niedoskonałości i potknięć – zasługuje na wyróżnienie – o co chciałabym wnioskować.**

Oceniona dysertacja stanowi samodzielne opracowanie, będąc jednocześnie rozwiązaniem ważnego problemu badawczego i dlatego w pełni odpowiada wymaganiom stawianym rozprawom doktorskim. **Wnioskuje zatem o dopuszczenie Pana Magistra Martinasa Malužinasa do dalszych etapów przewodu doktorskiego.**

Poznań, 31 stycznia 2022

